

UMCS

INSTYTUT NAUK O POLITYCE I ADMINISTRACJI

DEZINFORMACJA I PROPAGANDA
W DOBIE PANDEMII
W POLSCE I NA UKRAINIE

STOP

Fake news

Propaganda

DEZINFORMACJA

Cyberterroryzm

No 2
2020

REDAKCJA:

Prof. dr hab. Walenty Baluk
Dr Agnieszka Demczuk

PROJEKT OKŁADKI

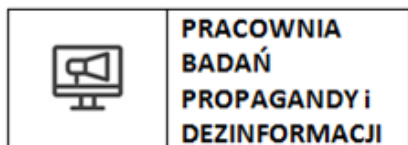
I OPRACOWANIE GRAFICZNE:

Mgr Barbara Targońska

Copyright © Instytut Nauk o Polityce i Administracji UMCS

ISSN 2719-5082

WYDAWCA:

Instytut Nauk o Polityce i Administracji
Wydział Politologii i Dziennikarstwa
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Plac Litewski 3, 20-080 Lublin
centrala tel. (81) 537 60 00
fax (81) 537 60 20
e-mail: politologia@politologia.pl

WSPÓŁPRACA:

Instytut
Europy Środkowej

Spis treści

Wstęp	5
Yurij Romanenko	7
<i>Misinformation and propaganda about COVID-19 in the media: examples and techniques</i>	
Agnieszka Demczuk.....	12
<i>Infodemia koronawirusowa jako szczególnie szkodliwy przykład zaburzenia informacji w ujęciu Claire Wardle</i>	
Сергій Даниленко.....	17
<i>Інституціональність дезінформації та симетрична протидія її деструктивному впливу</i>	
Микола Ожеван.....	20
<i>Pax Americana vs. Pax Sinica vs. Pax Russica на тлі пандемії Covid-19: Україна перед викликами геополітичної змагальності й глобальних інфодемічних війн</i>	
Walenty Baluk	26
<i>COVID-19 – Sputnik – Dezinformacja. Propaganda Rosji w dobie pandemii</i>	
Nadia Gergało-Dąbek	30
<i>Reakcja mediów rosyjskich na powołanie Trójkąta Lubelskiego</i>	

Wstęp

Z radością przekazujemy Państwu drugi numer Biuletynu „Monitoring Propagandy i Dezinformacji” Zespołu Badawczego ds. Propagandy i Dezinformacji powołanego w 2020 r. w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji UMCS w Lublinie.

Motywnym przewodnim niniejszego numeru stał się tzw. temat koronawirusowy. Rok 2020 przyniósł bowiem światu nową pandemię covid-19 ogłoszoną w marcu przez Światową Organizację Zdrowia z powodu szybkiego rozprzestrzeniania nowego wirusa SARS-CoV-2. Rok ten przyniósł również nową pandemię strachu i niebezpieczne zjawisko paniki informacyjnej z powodu hipertrofii zaburzonych informacji rozpowszechnianych przede wszystkim w cyberprzestrzeni za pośrednictwem mediów interaktywnych, a określanej mianem infodemii.

Przez cały 2020 r. z jednej strony można było zaobserwować pojawienie się nowych fałszywek na temat koronawirusa, pandemii i szczepionki przeciw covid-19, tradycyjnie już tworzonych głównie przez propagandystów prokremlowskich i chińskich, multiplikowanych następnie w infosferze z wykorzystaniem manipulacyjnej infrastruktury mediów społecznościowych. Z drugiej jednak strony - dostrzec można było „wyprodukowane” te same „stare” tematy przewodnie eksploatowane w ramach rozpowszechnianej dezinformacji prokremlowskiej. Należy jednak zauważyć, iż szczególnie aktywna w tym roku była także propaganda chińska, turecka czy irańska (na którą wskazują badacze z *Oxford Internet Institute*¹). „Covidowa” propaganda miała posłużyć np. Federacji Rosyjskiej czy Chinom do polaryzacji społeczeństw zachodnich w myśl zasady „dziel i rządź”, podważenia wiarygodności i sprawczości decyzyjnej w ramach Unii Europejskiej, ale i do stworzenia fałszywego obrazu silnego państwa, rzekomo świetnie radzącego sobie ze skutkami walki z wirusem. Niestety, w narracjach tych nie znalazły się informacje na temat tego, iż walka z SARS-CoV-2 odbywała się nierzadko z pogwałceniem podstawowych praw i wolności człowieka². Rekapitułując, pandemia covid-19 stała się kolejną „świetną” okazją do rozprowadzania setek „starych” i „nowych” plotek, nieprawdziwych informacji, teorii spiskowych, fałszywek i stygmatyzacji. Ale uwadze mediów rosyjskich nie uszło także np. powołanie Trójkąta Lubelskiego w lipcu 2020 r., o którym z racji miejsca wydawania niniejszego Biuletynu, warto wspomnieć w tym miejscu.

Temat dezinformacji i propagandy w dobie pandemii jest i z pewnością będzie przedmiotem wielu publikacji naukowych w następnych latach. Postanowiliśmy jako Zespół Badawczy ds. Dezinformacji i Propagandy wraz z naszymi partnerami włączyć się do dyskusji

¹ K. Rebello, Ch. Schwieter, M. Schliebs, K. Joynes-Burgess et al., *Covid-19 News and Information from State-Backed Outlets Targeting French, German and Spanish-Speaking Social Media Users Understanding Chinese, Iranian, Russian and Turkish Outlets*, Oxford Internet Institute, University of Oxford, s. 1, <https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2020/06/Covid-19-Misinfo-Targeting-French-German-and-Spanish-Social-Media-Users.pdf> [odczyt: 16.12.2020].

² Zob. więcej: Amnesty International, *Koronawirus a prawa człowieka*, <https://amnesty.org.pl/koronawirus-a-prawa-czlowieka/> [odczyt: 28.01.2021].

na temat propagandy i dezinformacji koronawirusowej. W grudniu 2020 r. zorganizowaliśmy kolejne już międzynarodowe webinarium, tym razem poświęcone *Dezinformacji i propagandzie w dobie pandemii w Polsce i na Ukrainie (Деінформація і пропаганда в епоху пандемії у Польщі та в Україні)*. Webinarium zostało przeprowadzone we współpracy z Instytutem Europy Środkowej w Lublinie, Instytutem Stosunków Międzynarodowych Kijowskiego Uniwersytetu Narodowego im. T. Szewczenki oraz Centrum Europy Wschodniej UMCS.

Podczas webinarium zaprezentowane zostały dwa referaty przewodnie, tj. dr Agnieszki Demczuk pt. *Infodemia koronawirusowa jako szczególnie szkodliwy przykład zaburzenia informacji w ujęciu Claire Wardle* i prof. Jurija Romanenko pt. *Dezinformacja i propaganda na Ukrainie w dobie pandemii*. Następnie w dyskusji uczestniczyli: prof. dr hab. Walenty Baluk, prof. dr hab. Marek Pietraś, dr Eleonora Kirwiel, dr Nadia Gergało-Dąbek, dr Adam Lelonek, prof. Beata Surmacz, dr Aleksandra Kuczyńska-Zonik, dr Andrzej Szabaciuk, prof. Serhij Danylenko, **prof. Mykoła Doroszko**, doc. Ołena Szewczenko, **dr Ołena Dobrzańska**, prof. Hryhorij Perepełycia, prof. Wiktor Matwijenko, doc. Anatolij Jakowec, prof. Mykoła Ożewan, doc. Inna Walewska, prof. Jewhenija Makarenko, Dmytro Zołotuchin. Dyskusją moderował dr Jakub Olchowski.

Misinformation and propaganda about COVID-19 in the media: examples and techniques

NATO views misinformation as the deliberate creation and dissemination of false or manipulative information with the intent to deceive and mislead. Disinformation aims to deepen divisions within and between member states, as well as undermine people's confidence in elected governments. The Alliance has faced these challenges since its inception and has actively opposed the significant increase in misinformation and propaganda since Russia's illegal annexation of Crimea in 2014⁴.

COVID-19 has focused the attention of many on the constant problem of misinformation, propaganda and false information and the potential harm they can cause. In a pandemic, facts and clear messages can save lives. They are crucial to maintaining NATO's public security and common values, such as freedom, democracy and the rule of law. By working together, the Allies and partners make their societies more resilient and their people more secure⁵.

State-controlled media, such as Russia Today (RT) and Sputnik, use news that contains both true and false elements that bypass people's natural filters to detect misinformation. Criticizing NATO training for the possible spread of the virus, the Russian military continued to conduct training during the pandemic. Russia's Defense Minister has announced the start of a planned summer military exercise program and the holding of about 3,600 combat training activities between June and September 2020⁶.

In April 2020, as part of a multi-phase disinformation operation, false allegations were made that the COVID-19 outbreak in NATO's Multinational Battlegroup in Lithuania had led the Alliance to withdraw its troops.

False and deceptive news content focused on a fake letter from NATO Secretary General Jens Stoltenberg to Lithuanian Defense Minister Raimundas Karoblis. The letter contained several false hostile narratives about the growing number of COVID-19 infections among Allied troops, as well as about Lithuania's health care response to the pandemic.

The timestamps associated with this operation indicate that the campaign began with two blog posts, one in Lithuanian and the other in English. Each version contained various

³Yurij Romanenko – prof. Chair of International Media Communication and Communication Technology, Institute of International Relations of the Taras Shevchenko National University of Kiev.

⁴ О. Степанюк, Підхід НАТО до протидії дезінформації: акцент на COVID-19, 2020, АрміяInform, <https://armyinform.com.ua/2020/10/pidhid-nato-do-protydiyi-dezinformacziyi-akczent-na-covid-19/> [access: 15.01.2020].

⁵DW, Дезінформація і пропаганда у часи коронавірусної кризи, 2020, <https://www.dw.com/uk/dezinformatsiia-i-propahanda-u-chasy-koronavirusnoi-kryzy/a-52981230> [access: 15.01.2020].

⁶Ю. Вендік, Російська служба Бі-бі-сі. 7 травня 2020 Коронавірус і пропаганда: як Китай відібрав у Росії роль першого лиходія, BBC, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52577373> [access: 15.01.2020].

erroneous and misleading details about the local influence of COVID-19. The blogs were then distributed on news websites and social media platforms through the use of several fake one-time accounts, including one pretending to be a real Lithuanian journalist. The accounts used were mostly created a few days before the blog post was released, indicating that the operation was carefully planned⁷.

In addition to fake letters and false articles, the operation also included a fake video on YouTube. This is once again a contextualized press conference held by the Secretary General at the NATO Defense Ministers' Meeting on 14 April 2020. The video was modified as if the conference concerned exclusively the impact of COVID-19 on Allied forces in Lithuania⁸.

The fake letter was then emailed to NATO Headquarters via a fake command email. Despite efforts to imitate the Alliance's official communications, the letter was of poor quality and contained formatting errors, as well as syntactic and grammatical errors, which cast doubt on its veracity.

NATO Secretary General Jens Stoltenberg told the Baltic News Service: "They did not succeed because it was first established that it was a fake letter. Secondly, we see that the Allies remain loyal, united and in fact help each other in the midst of the coronavirus crisis"⁹.

Despite clear planning and coordination, the campaign failed to gain popularity on the Internet due to the rapid response of the Lithuanian Ministry of Defense and close cooperation with NATO to debunk the fake. Blogs, news and social media publications were not of much interest, as they were distributed less than 200 times.

Russian and pro-Kremlin media have suggested that a Latvian laboratory may have developed a coronavirus. They also accused US / NATO secret laboratories in Georgia, Kazakhstan, Moldova and Ukraine of creating COVID-19 as a biological weapon. The existence of these laboratories in Georgia, Kazakhstan, Moldova and Ukraine is no secret, and in fact some of them have focused their resources on fighting the pandemic¹⁰.

The first Russian fiction that COVID-19 may have originated in US military laboratories appeared on January 20, 2020, attributed to a Russian expert on Zvezda TV, run by the Russian Ministry of Defense¹¹.

Similarly, Russian disinformation targeted the US laboratory in Kazakhstan, calling the Almaty Central Reference Laboratory an "unregistered US and NATO military base" used to develop bioweapons against Russia and China. The Russian-language website Rhythm of Eurasia has published an article claiming that the COVID-19 virus was created by Kazakh scientists two years ago and that the Pentagon is behind the project¹².

On April 21, 2020, pro-Russian cells in Moldova suggested that it could become a "biological Chernobyl" because there is a "secret American biological laboratory" in which the coronavirus can be created by humans and used as a biological weapon. In late April and May, Russian state media outlets made similar statements in numerous materials concerning 13 US-funded laboratories in Ukraine.

⁷О. Степанюк, *op. cit.*, [access: 15.01.2020].

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ DW, *Дезінформація і пропаганда у часи коронавірусної...*, [access: 15.01.2020].

¹¹Ю. Вендік, *Російська, Коронавірус і пропаганда: як Китай відіграв у Росії роль...*, [access: 15.01.2020].

¹² Н. Ковальчук, *Інфікування інформацією, або про Коронавірус як об'єкт російської пропаганди.- Права Людини в Україні*, 2020, Харківської правозахисної групи, <http://khpg.org/index.php?id=1588600091> [access: 15.01.2020].

On April 22, the US Embassy in Ukraine stated, "The US Department of Defense's Biological Threat Program is working with the Ukrainian government to ensure consolidated and secure storage of pathogens and dangerous toxins in Ukrainian government facilities, while allowing peaceful research and vaccine development."¹³

Misinformation, propaganda and false information have been a challenge for decades, but they are especially dangerous during the COVID-19 crisis. They were created to divide the Allies, undermine trust in democratic institutions, and portray authoritarian regimes as the best solution to the health crisis. This is a risk to society because it restricts access to vital health information¹⁴.

Humanity is at war, state leaders emphasize again and again. Against an invisible but very strong enemy measuring only 0.1 micrometers. And although the new coronavirus has now changed the living habits of billions of people, caused unprecedented bans on movement and restriction of freedom, as well as economic and social life, the virus has not destroyed the world's existing political antagonisms.

Tensions between the United States of America and China, different interests of the West and Russia, permanent crises in the Middle East - all of them during the pandemic found a new battlefield in the dimension of information warfare, which for many years will not subside¹⁵.

And now it is getting tougher as millions of people stay at home and spend much more time on social media. Back in early February, the World Health Organization (WHO) announced a large-scale "infodemia". According to the organization, too much information - true and falsified - makes it difficult to find reliable sources¹⁶.

On January 22, the Russian-language resource Sputnik News reported that the virus was man-made and was a NATO weapon. This information is considered to be the first misinformation about the coronavirus from Russian sources recorded by EUvsDisinfo. This project of the EU foreign policy service in 2015 began to monitor Russian disinformation campaigns in 15 languages.

According to Euvs.Disinfo analysts, the fake report on the development of coronavirus in one of the US laboratories was also spread by the Arabic-language service of the news agency Sputnik, which is headquartered in Moscow. The anti-American content of the message drew particular attention to the conspiracy theory of the target group: dozens of Arab online publications reprinted the message, including a fake BBC page¹⁷.

Experts from EUvsDisinfo observe an increased flow of misinformation from Russian or Kremlin-related media. Fake news even has the same pattern: they say that the Pentagon is all behind it, the ruling elites are behind the coronavirus, the hegemony of the United States is being engraved, the goal of everything is to ensure a tyrannical world order¹⁸.

One EU internal document available to Reuters calls Russia's disinformation campaign comprehensive. It states that Russia intends to increase the effect of the coronavirus, cause panic

¹³О. Степанюк, *op. cit.*, [access: 15.01.2020].

¹⁴DW, *op. cit.*, [access: 15.01.2020].

¹⁵Дезінформація і пропаганда у часи коронавірусної кризи.-DW.- Електронний ресурс.- Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/dezinformatsiia-i-propahanda-u-chasy-koronavirusnoi-kryzy/a-52981230>

¹⁶Олена Степанюк. Підхід НАТО до протидії дезінформації: акцент на COVID-19/-АрміяInform/- Електронний ресурс.-Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2020/10/pidhid-nato-do-protidyii-dezinformacziyi-akzent-na-covid-19/>

¹⁷Ю. Вендік, *op. cit.*, [access: 15.01.2020].

¹⁸*Ibidem*.

and sow doubt. The accusations, which Moscow immediately rejected. Media close to the Kremlin are spreading contradictory theories. The pandemic is a lie, the apocalyptic scenario of the collapse of the Schengen system or NATO or the collapse of the Baltic states. In a crisis in which trust and cooperation are important, the Kremlin's disinformation machine is trying to bury solidarity, EUvsDisinfo experts conclude¹⁹.

The United States of America has its own analogue of this European project - at the State Department. However, the Global Engagement Center (GEC) investigates not only Russian disinformation, but also fake news and propaganda from Chinese, Iranian and Islamist sources. Former Central Intelligence Agency (CIA) ex-GEC special envoy Lea Gabrielle said in a recent video briefing about the "ecosystem" of mutual reinforcement of Russian, Chinese and Iranian fake news. Like, if Russian platforms spread fake messages, they are often intercepted by the Chinese media. And they are then retold in Russia as if they came from China²⁰.

An example of such ping-pong with fake news is the Twitter posts of a Chinese diplomat. Chinese Foreign Ministry spokesman Zhao Lizang wrote on March 12, 2020 that the coronavirus allegedly appeared in the fall of 2019 in the United States and demanded information about the "zero patient", ie the person from whom the virus allegedly began to spread.

The next day, Lizang posted an article from the online publication Global Research asking him to distribute it. This website, registered in Montreal, Canada, positions itself as an expert think tank, although in fact it is a disseminator of various conspiracy theories. In this case, the fact that the coronavirus was allegedly brought to the Chinese Wuhan in October 2019 during international exercises by the US military²¹.

The article in Global Research was written with reference to the Chinese edition of the Global Times - an English-language edition of the Communist Party, which, in turn, refers to the data of Chinese scientists. And if this information, thanks to a web of reposts, is quoted by a Western publication - in this case Global Research - it immediately seems much more credible.

At least a dozen Chinese embassies around the world have circulated Zhao Lizang's tweet. It has about 12,000 reposts and 20,000 likes. However, Chinese propaganda seems to have changed tactics now, according to the GEC. Now the topic of the United States as a source of coronavirus is overshadowed by the success of the Chinese government in the fight against the virus and criticism of the United States of America, which allegedly branded China as a hotbed of the virus²².

In turn, US President Donald Trump has always called the coronavirus a "Chinese virus" US Secretary of State Mike Pompeo is more precise from a geographical point of view and speaks of the "Wuhan virus". Last week, the G7 countries failed to agree on a joint statement because they did not agree on the name of the virus.

During a video conference between the G7 foreign ministers, the United States insisted that the statement emphasize the Chinese origin of the virus. Mike Pompeo has accused China of hiding information about the virus and deliberately spreading false information about its appearance. "China was the first country to know about the risks of this virus for the whole world, and the Chinese have delayed spreading information about it," Pompeo said. In

¹⁹Ibidem.

²⁰Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

addition, the US Secretary of State complained that high-ranking representatives of the Chinese Communist Party were spreading "crazy rumors" that the virus was brought to China by the United States of America²³.

Of course, US accusations against China that it was trying to hide the onset of the coronavirus epidemic would have been more convincing if the Trump administration itself had not downplayed the danger of the coronavirus for weeks.

In addition, even high-ranking Republicans did not restrain themselves from spreading conspiracy theories on television. For example, in February, Republican Senator Tom Cotton, speaking on Fox, said that the source of the pandemic is a biolaboratory in Wuhan²⁴.

The tragedy of the situation is especially evident when such conspiracy theories have very real consequences. For example, the spiritual leader of Iran, Ayatollah Ali Khamenei, addressing the nation, said that the new coronavirus - supposedly a biological weapon of the United States of America, and therefore sharply rejected the American offer of help. "No one trusts you," the ayatollah told the US government.

For the last six post-Crimean years, the West has struggled with Russian propaganda, but a coronavirus pandemic has begun - and everything has changed. Now China has become the main source of hostile propaganda and misinformation in the eyes of the West.

²³ DW, op. cit. [access: 15.01.2020].

²⁴ Ю. Вендік, op. cit., [access: 15.01.2020].

Infodemia koronawirusowa jako szczególnie szkodliwy przykład zaburzenia informacji w ujęciu Claire Wardle
Propaganda i dezinformacja Federacji Rosyjskiej w Polsce

Wprowadzenie

Pandemia covid-19 (od ang. *coronavirus disease 19*), choć zbudziła wiele obaw, spowodowała zamknięcie większości gospodarek krajowych, sektora usług, szkolnictwa czy uniwersytetów, nie jest jednak najgorszą, jaka przydarzyła się w historii. Ludzkość nieustannie boryka się z rozprzestrzeniającymi się chorobami. Przykładowo, w latach 1918–1919 na świecie pojawiła się pandemia grypy hiszpanki. Choroba cechowała się dużą śmiertelnością i wtórnymi nawrotami, bo w ciągu pierwszych 25 tygodni od wybuchu pandemii „złośliwa grypa” mogła zabić nawet 25 milionów ludzi. Choć łączny bilans ofiar „hiszpanki” szacuje się nawet na 50–100 milionów. Śmierć ofiar najczęściej powodowały powikłania grypy, np. wirusowe krwotoczne zapalenie płuc. Natomiast okres po II wojnie światowej był czasem względnie bezpiecznym w wielu państwach Europy, Ameryki Północnej i Południowej czy Azji.²⁶

Jednak czasy globalizacji XXI w., gdy podróże są łatwiejsze niż kiedykolwiek wcześniej, sprzyjają migracji i zwiększonej transmisji wirusów na nowe kontynenty i rozwojowi nowych epidemii. Warto również podkreślić, iż współczesne czasy dynamicznie rozwijających się technologii informacyjnych i komunikacyjnych, w tym internetu i serwisów społecznościowych sprawiły, iż równoległe z obawami i uzasadnionym strachem przed nowymi chorobami, a od roku chorobą covid-19 pojawiły się również lęk i panika wywoływane przez niesprawdzone informacje na temat zagrożenia zakażeniem.

Rok 2020 przyniósł światu zarówno pierwszą od blisko stu lat na taką skalę pandemię, jak i nową i raczej nieznaną na taką skalę pandemię strachu podtrzymywaną zalewem niesprawdzonych informacji. Nowy rodzaj ostrej choroby zakaźnej układu oddechowego wywołanej zakażeniem wirusem SARS-CoV-2 została po raz pierwszy rozpoznana i opisana w grudniu 2019 r. w środkowych Chinach w mieście Wuhan, w prowincji Hubei podczas serii zachorowań, które zapoczątkowały epidemię o zasięgu globalnym w ciągu kilku następnych miesięcy. Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organization, dalej: WHO) na podstawie danych z dnia 3 marca 2020 poinformowała światową opinię publiczną o

²⁵ Agnieszka Demczuk, adiunkt w Katedrze Systemów Politycznych i Praw Człowieka, Wydział Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, od czerwca 2020 roku jest kierownikiem Zespołu badawczego ds. propagandy i dezinformacji przy Instytucie Nauk o Polityce i Administracji WPiD UMCS.

²⁶ W samych Indiach śmierć poniosło 17 milionów osób, czyli 5% społeczeństwa. W Indonezji liczni ofiar zatrzymał się w okolicy 1,5 miliona. W Stanach Zjednoczonych Ameryki grypa odebrała życie grupie 500 000–675 000 osób. Zob. więcej: J. Wnęk, *Pandemia grypy hiszpanki (1918–1919) w świetle polskiej prasy*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 2014, nr 77, s. 16–23; T. Zahorski, I. Zendran, *Złoty wiek grypy. Krótka historia pandemii*, „Acta Uroboroi – W Kręgu Epidemii”, (red.) M. Dąsala, Studenckie Koło Naukowe Uroboros, Wrocław 2018, s. 95.

śmiertelności (tj. współczynnika CFR – *case fatality rate*, czyli liczbie zgonów na liczbę zarejestrowanych przypadków zachorowania) na poziomie 3,4%²⁷. W dniu 30 stycznia 2020 r. WHO ogłosiło stan zagrożenia dla zdrowia publicznego o zasięgu międzynarodowym w wyniku rozprzestrzeniającej się epidemii COVID-19, a w dniu 11 marca ogłoszono pandemię (pierwszy tzw. przypadek zero zdiagnozowano w dniu 17 listopada 2020 roku)²⁸

Niemal od początku upowszechnienia informacji o nowym zagrożeniu epidemiologicznym związanym z zakażeniem COVID-19 infosfera została niemal „zalana” teoriami spiskowymi, fałszywkami i dezinformacją, plotkami i innymi manipulacjami na temat samego wirusa SARS-CoV-2, jak i spowodowanej nim choroby układu oddechowego. Do obiegu informacyjnego wszedł nowy termin „infodemia”, będący określeniem nadmiaru informacji, najczęściej nieprawdziwych, niezweryfikowanych na temat wirusa i choroby wywołanej nim utrudniający internautom dostęp do sprawdzonych informacji i rzetelnej wiedzy medycznej²⁹. Uzasadnione wydaje się twierdzenie, zgodnie z którym termin ten wszedł już do obiegu informacyjnego na stałe, bo przy obecnie obserwowanej skali zawirusowania infosfery propagandą i dezinformacją i to niemal na każdy temat społeczny, gospodarczy i polityczny, i będzie określeniem używanym w przyszłości w innych dyskursach publicznych. Stąd, obecna infodemia wywołana zaburzeniem informacji na temat koronawirusa i pandemii należy nazwać infodemią koronawirusową.

Szkodliwe zjawisko infodemii koronawirusowej jest więc nieodłącznie związane z jednej strony z lękiem i uzasadnionym strachem przed wirusem, zaś z drugiej z lękiem i paniką informacyjną przed wirusem niesprawdzonych, nieprawdziwych informacji.

Należy zauważyć, iż infodemia koronawirusowa jest w praktyce odzwierciedleniem opisanego przez Claire Wardle mechanizmu zaburzenia informacji. Claire Wardle zidentyfikowała trzy rodzaje zaburzonych informacji, wyróżnione w oparciu o kryterium fałszu i szkody, tj. czy dana informacja jest fałszywa, szkodliwa czy zarówno fałszywa, jak i szkodliwa (zob. rysunek 1.5.). Tym samym wyróżnione zostały:³⁰

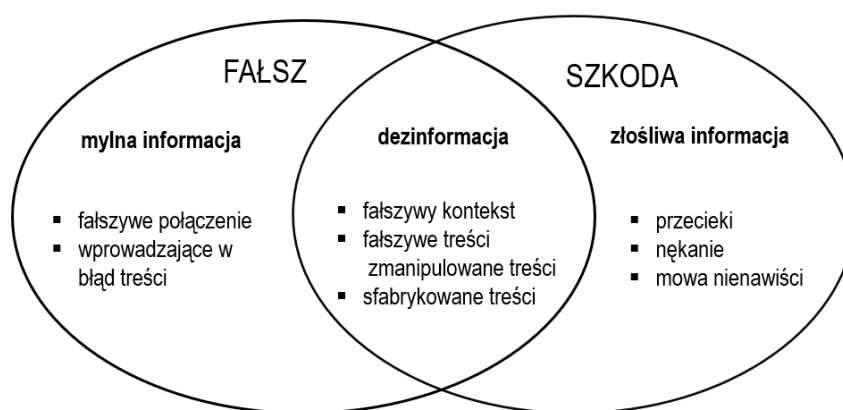
- błędna, mylna informacja (ang. *misinformation*), która ma miejsce gdy udostępniane są fałszywe informacje, jednak nie mające na celu spowodowanie szkody,
- dezinformacja (ang. *disinformation*), która jest fałszywą informacją udostępnioną z intencją wywołania szkody,
- złośliwa informacja (ang. *malinformation*), która jest informacją albo prawdziwą, ale udostępnioną w celu wyrządzenia szkody, nierzadko udostępnioną wbrew zakazowi udostępnienia (bo są to informacje prywatne lub poufne), albo informacją zawierającą opinię negatywną, stygmatyzującą, nienawistną (mowa nienawiści).

²⁷ WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 3 March 2020, WHO, <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---3-march-2020> [odczyt: 18.11.2020].

²⁸ J. Ma, *Coronavirus: China's first confirmed Covid-19 case traced back to November 17, 2020*, South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3074991/coronavirus-chinas-first-confirmed-covid-19-case-traced-back> [odczyt: 17.11.2020].

²⁹ J. Zarocostas, *How to fight an infodemic*, "The Lancet" 2020, vol. 395, issue 10225, s. 676.

³⁰ C. Wardle, H. Derakhshan, *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*, Council of Europe Report DGI (2017)09, s. 5-6, <https://rm.coe.int/information-disorder-report-version-august-2018/16808c9c77> [odczyt: 18.11.2020]. Zob. też C. Wardle, *Fake news. It's complicated*, Medium, <https://medium.com/1st-draft/fake-news-its-complicated-d0f773766c79> [odczyt: 03.11.2020].

Rysunek 1.5. Zaburzenie informacji

Źródło: C. Wardle (2017), tłum. Agnieszka Demczuk

Claire Wardle przedstawiła także siedem kategorii zaburzeń informacji (czyli typów błędnych informacji, złośliwych informacji i dezinformacji), ujawniając tym samym szerokie spektrum rozpowszechnianych w cyberprzestrzeni treści i ich specyfikę oraz problematyczną ich naturę, jak np. parodia i satyra, będące formą sztuki (mogą one stać się błędnymi informacjami, gdy odbiorcy błędnie zinterpretują komunikat), po „pełnowartościowe” sfabrykowanie treści, mające na celu wprowadzenie w błąd i wyrządzenie szkody społecznej. Oprócz satyry i parodii są to także fałszywe połączenie, wprowadzające w błąd treści, fałszywy kontekst, fałszywe treści, manipulowane treści i sfabrykowane treści.³¹ Fałszywe, manipulowane i sfabrykowane treści są tymi rodzajami zaburzonych informacji, w których treści mają na celu imitować te oryginalne, albo są zmanipulowane w celu oszukania i wyrządzenia szkody, albo też w których treść jest fałszywa w 100% i ma ona na celu oszukać i wyrządzić szkodę. Są one przykładami szczególnie szkodliwych informacji. Można też wtedy mówić o nich w kategoriach nielegalnych i szkodliwych treściach (ang. *illegal and harmful content*).

Problem nielegalnych i szkodliwych treści jest od kilkunastu lat przedmiotem zainteresowania badaczy, ekspertów czy prawodawców w związku z dynamicznym rozwojem mediów elektronicznych Web 2.0, którym towarzyszy syndrom i zarazem efekt Facebooka. Zgodnie z tym efektem internauta jest zarówno nadawcą i odbiorcą informacji, poglądów i idei, w tym również nielegalnych i szkodliwych, a także fałszywych, których jednak status prawny o ile jest problematyczny, o tyle z pewnością wątpliwy z etycznego punktu widzenia. Stąd problem weryfikacji tego rodzaju treści, ich usuwania (np. nienawistnych) zgodnie z zasadą „zauważ i zgłoś” (ang. *notice and takedown*) czy zgłaszania odpowiednim organom ścigania stały się wyzwaniem zarówno dla decydentów, jak i stróży prawa i samych internautów. Efekt Facebooka wraz z mechanizmami oddziaływania psychologicznego i informacyjnego, infrastrukturą manipulacyjną mediów społecznościowych czy efektem kabiny pogłosowej stał się dogodną sytuacją dla manipulacyjnego wpływu kampanii dezinformacyjnych tworzonych przez agentów i agentów wpływu na potrzeby doraźnych polityk propagandystów.

³¹ C. Wardle, H. Derakhshan, *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*, Council of Europe Report DGI (2017)09, s. 16-17, <https://rm.coe.int/information-disorder-report-version-august-2018/16808c9c77> [odczyt: 18.11.2020].

Nielegalnymi i szkodliwymi treściami są takie treści, które powodują cierpienie, krzywdę, naruszają dobra prawnie chronione. Zakres przedmiotowy tego pojęcia jest obszerny i otwarty, bo stale rozszerzany ze względu na postęp technologiczny i konieczność objęcia ochroną nowych obszarów ludzkiej aktywności. Mogą to być np.: zastraszanie, nękanie, podleganie do nienawiści, propagowanie aktów przemocy, ale i propaganda polaryzacyjna, fałszywki, dezinformacje. W różny sposób i na różne dobra szkodliwie oddziałują, problematyczne jest także ich różne umocowanie prawne. Jedne są zakazane przez obowiązujące prawo (np. propagowanie nienawiści, podleganie do przemocy), inne są sprzeczne z zasadami etycznymi: uczciwością, prawdą i rzetelnością bez unormowania prawnego. Szczególnie sporna jest w tym kontekście dezinformacja, która jest pojęciem z prawnego punktu widzenia nieostrym i niemającym w nim umocowania, ale szkodliwym i sprzecznym z prawdą i uczciwością. Podobnie, teorie spiskowe czy stygmatyzacje, które nie przybierają postaci nawoływania do nienawiści czy podlegania do przemocy.

Warto podkreślić, iż niesprawdzone informacje i dezinformacje: pogłoski, mity, fałszywki, teorie spiskowe i stygmatyzacje dystrybuowane w cyberprzestrzeni od początku pandemii covid-19, a nawet na kilka miesięcy przed ogłoszeniem pandemii, uznano w marcu 2020 r. za nowe globalne niebezpieczeństwo. Sekretarz generalny ONZ António Guterres nazwał je „globalnym wrogiem”³².

Badacze z Amerykańskiego Towarzystwa Medycyny Tropikalnej i Higieny zauważyli, iż tylko w pierwszych miesiącach pandemii blisko 6 tys. osób na całym świecie zostało przyjętych do szpitali w wyniku dezinformacji i niesprawdzonych informacji dystrybuowanych w mediach społecznościowych. Ponad 800 osób zmarło w skutek wypicia metanolu lub innych środków odkażających na bazie alkoholu. Przeanalizowali ponad 2300 zgłoszeń związanych z infodemią COVID-19 w 25 językach z 87 państw. Spośród nich, 2049 (89%) zaklasyfikowano jako plotki, 182 (7,2%) jako teorie spiskowe, a 82 (3,5%) jako stygmatyzację i dyskryminację.³³

Wśród plotek znalazły się przykładowo: nowy koronawirus był w chmurze, zwierzęta domowe były źródłem koronawirusa, ciasteczka, ryż i chiński napój energetyczny red bull były skażone wirusem, jedzenie czosnku mogło wyleczyć koronawirusa, a picie wybielacza mogło zabić wirusa, picie alkoholu, zażywanie kokainy czy palenie marihuany chroniło przed tym wirusem. Także: picie wody co 15 minut chroniło przed koronawirusem, utrzymanie wilgoci gardle, unikanie pikantnych potraw i przyjmowanie witaminy C i D mogło zapobiec chorobie COVID-19. W obiegu informacyjnym pojawiły się także teorie spiskowe, np.: o tym, iż nowy koronawirus był zmodyfikowanym, generowanym laboratoryjnie wirusem, przypadkowo lub celowo uwolnionym na obszarze targu owoców morza i zwierząt w Wuhan, pandemia była pandemią planowaną, albo według innej teorii w ogóle jej nie było, bo była (jest) fałszywa. Albo była przykładem wytworzonej w tajnych laboratoriach amerykańskich, izraelskich czy chińskich nowym rodzajem broni biologicznej. A jako broń biologiczna została ufundowana przez fundację Billa i Melindę Gatesów w celu dalszej sprzedaży szczepionek, zaś według innej teorii wirus był finansowany przez Georga Sorosa. Wśród stygmatyzacji pojawiły się wzmianki dotyczące Chin, Chińczyków i chińskich towarów i usług, np.: Chińczycy rozpowszechniali

³² United Nations, *UN tackles „infodemic” of misinformation and cybercrime in COVID-19 crisis*, 2020, UN COVID-19 Response, <https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/un-tackling-%E2%80%98infodemic%E2%80%99-misinformation-and-cybercrime-covid-19> [odczyt: 02.11.2020].

³³ M.S. Islam, T. Sarker, S.H. Khan et al., *COVID-19–Related Infodemic and Its Impact on Public Health: A Global Social Media Analysis*, „The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene” 2020, vol. 103, issue 4, s. 1622.

koronawirusa, każda choroba przyszła z Chin, chińskie nawyki żywieniowe spowodowały COVID-19, a także rozpowszechniane było stwierdzenie o tym, że trzeba było zatrzymać brudnego, chińskiego wirusa. Przywołane plotki, teorie spiskowe i stygmatyzacje to mylne informacje, dezinformacje i złośliwe informacje w typologii zaburzonych informacji Claire Wardle.

Warto też pamiętać, iż część rozpowszechnianych mylnych, złośliwych informacji i dezinformacji na temat wirusa, choroby i pandemii były efektem planowej kampanii dezinformacyjnej *made in Kreml*. Pierwsza dezinformacja na temat koronawirusa, jaką odnotował Zespół Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych, pojawiła się w dniu 22 stycznia 2020 roku w finansowanym przez Federację Rosyjską Sputniku News. Od początku rozsiewanych dezinformacji prokremlowskich na temat SARS-CoV-2 i pandemii COVID-19 motywem przewodnim było twierdzenie, iż wirus został stworzony przez człowieka, a także iż była to broń stworzona przez NATO oraz to USA stworzyły wirusa, a celem tego planu było wprowadzenie światowej tyranii i zapewnienie amerykańskiej hegemonii.³⁴

Liczba wszystkich dezinformacji prokremlowskich (w ramach tzw. przypadków, tj. *pro-Kremlin disinformation cases*) odnotowana przez zespół ekspertów w ramach kampanii „*The Disinformation Review*”, publikowanej w serwisie *EU vs. Disinformation* wzrosła przez ostatni rok, tj. z 8450 na dzień 11 maja 2020 r. do 10309 na dzień 3 grudnia 2020 r. Świadczy to o dynamicznym przyroście dezinformacji w infosferze w każdym miesiącu, zaś o koronawirusie i pandemii C-19 na dzień 3 grudnia zarejestrowano ponad 700 dezinformacji, i to niezależnie od panującej od roku sytuacji pandemicznej na świecie. A nawet należy stwierdzić, iż pandemia covid-19 stała się kolejną „szansą” na testowanie na internautach kolejnych fałszywek, plotek i teorii spiskowych mających na celu polaryzację społeczeństw, jak i wzmacnianie pozycji i wizerunku propagandystów, w tym propagandystów pro-kremlowskich.

³⁴ *Disinformation can kill*, Disinfo Reviews 2020, issue 189, EUvs.Disinfo, <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-can-kill/> [odczyt: 08.12.2020].

*Інституціональність дезінформації та симетрична протидія її
деструктивному впливу*

Для нас є вихідним те твердження, що дезінформація є явищем інституціональним за своєю природою, для ефективного функціонування якої потрібні формальні й неформальні інституції, на які покладено завдання з пропагандистського впливу. Найголовнішою з них є держава, яка, власне, й виступає замовником та джерелом такого (пропагандистського) типу комунікації³⁶. Відповідно ефективно протидіяти деструктивному впливу можна лише інституціональним підходом у більш тривалому проміжку часу. Хоча досвід України з протидії агресивному інформаційному впливу Росії у відкритий період протистояння (починаючи з лютого 2014 року) засвідчує, що на початковому етапі можуть бути задіяні виключно недержавні структури³⁷. Ми визначаємо державу з її урядовими підрозділами, які покликані формувати та впроваджувати в рамках своїх компетенцій інформаційну політику, брати на себе роль ключового актора пропагандистської діяльності у сенсі інституційного підходу.

Хоча тут слід також говорити й про великі технологічні та медійні корпорації, які стають інституціями протидії дезінформації другого рівня. До прикладу, у розпал першої хвилі пандемії Twitter заявив про маркування повідомлень, що в рамках висвітлення пандемічної тематики виглядають як неправдива інформація³⁸. При цьому зауважимо, що до таких дій технологічного гіганта спонукав уряд США, тобто – американська держава. Новий підхід Twitter став аналогічним до Facebook, який першим взявся за перевірку фактів та їх маркування. Тому, коли ми бачимо фальшивий пост на Facebook, який був у певний спосіб позначений, то це вже попереджений і перенаправлений на контент, спродукований фаховою установою для перевірки фактів.

У процесі дослідження дезінформації як складової агресивної пропаганди, ми звертали увагу на її «рукотворний» характер, тобто, шукали суб'єкта, вмотивованого у створенні меседжу та його поширенні. Крім того, можна було простежити ланцюжок дезінформаційних повідомлень, створених у рамках єдиного наративу. Проте ситуація з пандемією, явищем природнього характеру, що супроводжує людство задовго до появи

³⁵ Сергій Даниленко – доктор політичних наук, доцент, завідувач Кафедри міжнародних медіакомунікацій та комунікативних технологій Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

³⁶ Г. Почепцов, *Дезінформація*, Київ: Бібліотека ОО «Детектор медіа», 2019, 248 с.

³⁷ Д. Ю. Золотухін, *Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014 – 2018*, Київ, 2018, 384 с., <https://drive.google.com/file/d/1DEkozHjkCpbRozR3EWBUKcwnnguUfJ0dJ/view> [режим доступу: 25.01.2021].

³⁸ *Twitter now labels misleading coronavirus tweets with a misleading label*, <https://www.vox.com/recode/2020/5/11/21254889/twitter-coronavirus-covid-misinformation-warnings-labels> [режим доступу: 25.01.2021].

дезінформації як інструменту політичної боротьби, свідчить, що вона (дезінформація) може вдало пристосуватися до подій, продуцентами яких не є певні політтехнологічні центри. Ця обставина підтверджує наше міркування про інституціональність дезінформації, її керованість із певного центру чи центрів. Особливо, якщо вони діють у державі, де політична влада є ієрархічною, авторитарною, а відповідно йде боротьба за те, щоб очолити вертикаль управління чи, щонайменше, впливати на неї.

Держава-інформаційний агресор швидко переорієнтовує свої пропагандистські потужності: змінює тематичне наповнення та меседжі, при цьому зберігаючи ключовий наратив. Доволі швидко їй вдається змінити інформаційний порядок денний для тих пропагандистських підрозділів, які раніше транслювали повідомлення з іншої проблематики. У випадку з Україною ми можемо спостерігати, як проросійські телевізійні канали «групи Медведчука» (українського політика відверто антизахідного спрямування), не змінивши свого спрямування, тематично підлаштувалися під поширення дезінформації щодо COVID-19. Мейнстрімом цього процесу стало пропагування російської вакцини SPUTNIK-V та дезінформація щодо ефективності лікарських засобів західного виробництва та їх шкідливості. Акцент було зроблено на тиражуванні дезінформації конспірологічного характеру – шкідливість 5G, змова Джорджа Сороса та Білла Гейтса, а також діяльності «біологічних лабораторій ЦРУ в Україні», які є частиною плану з поширення хвороби та знищення представників слов'янського етносу.

На це вказує моніторинг телевізійних новин в українському медіапросторі. Зразкова політична тематика про «конституційну кризу» (листопад 2020 року) поступається місцем іншій – пандемічній, на перший погляд здавалося б політично нейтральній. Медіаексперт вказує на те, що «суміш правдивих (відмова від вакцини), частково правдивих (люди масово ігнорують приписи й купують кисень) і відверто брехливих (антиковідний фонд розкрадений, на пенсії немає грошей, українці тікають у Росію) тверджень спрямована на формування в аудиторії відчуття неминучої катастрофи». Хоча політичний акцент нікуди й не зникає: кампанія про російську вакцину – це насправді кампанія з відбілювання держави-агресорки. Чим більше українців засвоїть тезу про «порятунок із Росії», тим легше буде просувати наступний меседж про «безальтернативний мир» і «стратегічну дружбу» з Росією³⁹. Тобто, політична природа дезінформації нікуди не зникає. Вона вдало маскується під події гуманітарного характеру. Зауважимо, що телебачення залишається в Україні найвпливовішим медіа серед найбільш політично активних громадян, хоча соціальні мережі знаходяться майже поруч⁴⁰.

Abstract. The article draws attention to the fact that centers of disinformation messages use technologies to adapt to resonant world events (in our case, to the Covid-19 pandemic) to

³⁹ П. Бурковський, «Адаптивна» пропаганда. Або вдаримо «Спутником V по «таборах смерті», https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/183481/2020-12-19-adaptyvna-propaganda-abo-vdarymo-sputnykom-v-po-taborakh-smerti/ [режим доступу: 25.01.2021].

⁴⁰ М. Закусило, Соцмережі й телебачення – основні джерела новин для українців; довіра до національних медіа впала (дослідження), <https://detector.media/infospace/article/181614/2020-10-16-sotsmerezhi-y-telebachennya-osnovni-dzherela-novyn-dlya-ukraintsiv-dovira-do-natsionalnykh-media-vpala-doslidzhennya/> [режим доступу: 25.01.2021].

increase their destructive impact. This confirms the institutional nature of the formation and promotion of disinformation as a part of propaganda communication. Counteraction to such aggressive information manifestations should be symmetrical, namely have the institutional nature, which implies the interaction of state institutions and leading technology companies and media corporations. The initiative to build such collaboration should come from the state, even in the format of legislative and regulatory incentives for the corporate sector to cooperate.

Pax Americana vs. Pax Sinica vs. Pax Russica
на тлі пандемії Covid-19: Україна перед викликами
геополітичної змагальності й глобальних інфодемічних війн

Те, що питання подолання коронавірусної пандемії є питанням не тільки медико-епідеміологічним, але й політичним та геополітичним, питанням великої інформаційної «три», майже ніким із серйозних аналітиків не ставиться під сумнів. Звичайно, у подібному геополітичному прогнозуванні міститься чимало необґрунтованого мрійництва і конспірології, хоча є й достатньо елементів раціонально обґрунтованого алармізму.

Зокрема, такий поважний політичний мислитель як Джозеф Най-молодший (один із авторів концепту «м'якої сили») попереджає щодо обумовленої пандемією небезпеки «авторитарного виклику», подібного до того, який призвів до падіння демократії у більшості європейських країн у 1930-ті роки та щодо ймовірності наближення «прокитайського світового порядку» (англ. «A China-dominated world order»).

Стаття відомого політолога не випадково з'явилася у виданні Австралійського інституту стратегічної політики «Стратегіст». Адже Австралія є тією країною, яка, станом на 2020 рік, опинилася на самому вістрі американо-китайського геополітичного протистояння, що коштувало цій країні відчутних матеріальних втрат, оскільки її зовнішня політика є проамериканською, а її експорт значною мірою зав'язаний на КНР⁴².

У свою чергу, «Бюлетень американських науковців-атомників», який здійснює моніторинг дезінформації, дедалі частіше присвячує свої матеріали з даної тематики «коронавірусній дезінформації», яку використовують правителі авторитарної Росії та комуністичного Китаю з метою переформатування світової геополітики⁴³. Одним із засобів подібного переформатування засобами дезінформації є різноманітні «фондації», які мають свої Інтернет-представництва і які залучають для більшої переконливості своїх матеріалів маргінальних науковців-політологів або квазінауковців з явно вираженим хистом до конспірології. Прикладом може бути «Фондація стратегічної культури» («The

⁴¹ Микола Ожеван - головний науковий співробітник Центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ), доктор філософських наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України.

⁴² J. S. Nye, *Geopolitics after the pandemic*, The Strategist (The Australian Strategic Policy Institute - ASPI), 7 Oct 2020, <https://www.aspi.org.au/geopolitics-after-the-pandemic/> [режим доступу: 25.01.2021].

⁴³ I. Thange, N. Barileto, L. Zanotti, J. Rob, S. Siwakoti, J. N. Shapiro, *How Russia, China, and other governments use coronavirus disinformation to reshape geopolitics*, The Bulletin of the Atomic Scientists, October 12, 2020, <https://thebulletin.org/2020/10/how-russia-china-and-other-governments-use-coronavirus-disinformation-to-reshape-geopolitics/> [режим доступу: 25.01.2021].

Strategic Culture Foundation»)⁴⁴. Відповідно до Доповіді «Центру глобального залучення» Державного департаменту США, оприлюдненій у серпні 2020 року, згаданий російський think tank безпосередньо пов'язаний з російською спецслужбою ФСБ, а опосередковано – з розвідувальним підрозділом Міністерства закордонних справ РФ (МИД РФ)⁴⁵.

Відомо, що «світовий порядок», який спроможні забезпечити великі державні або наддержавні утворення («імперії»), прийнято позначати латинським терміном «Рах», який має подвійне смислове навантаження, означаючи і «наддержаву» і «мир» у розумінні «світового порядку». Наприклад, «Рах Romana» або лат. «Seculum Romano»); («Римський Світ (Мир)»; «Римські століття») потривав два століття (від 20 р. до н.е. – до 180 р. н.е.). Звичайно, цей світоустрій не означав «суцільного миру». Хоча в умовному центрі Імперії (метрополії) дійсно панував мир, але на її периферії (у колоніях) точилися невинні війни. Щодо руйнації «Рах Romana», то її істотно пришвидшила, на думку істориків, пандемія, відома під такими історичними назвами як «чума Галена» або «Антонінова чума» (165-180 pp.)⁴⁶.

«Британське століття» («Рах Britannica»; англ. «The British Century») (1815-1918 pp.), у свою чергу, зруйнувала не тільки Перша Світова війна, але й епідемія вельми летального грипу, відомого як «іспанка», яка забрала біля 50 млн. людських життів, тобто втричі більше ніж сама війна (17 млн.).

«The American Century» або «Рах Americana», розпочавшись після закінчення Другої Світової війни, станом на 2020 рік триває уже 75-ть років. «Рах Americana» остаточно утвердився після краху в 1991 році СРСР. Однак і досі невідомо, чи буде друга половина ХХІ століття також «американською».

«Рах Russica» та його історичний аналог «Рах Sovietica» («Російський Світ (Мир)»; «Радянський Світ (Мир)», – терміни, які були особливо актуальними в період «Холодної війни» й біполярного світу, коли Росія (СРСР) була другим полюсом сили у світовій геополітичній змагальності. Звичайно, сучасній путінській Росії важко розраховувати на поновлення своєї імперської величі. Разом з тим сакраментальна теза Володимира Путіна, висловлена ним у 2005 році у традиційному Посланні Федеральним Зборам РФ про те, що крах СРСР був найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття⁴⁷, засвідчила той факт, що принаймні на рівні політичної риторики та «гри у дезінформацію» путінська Росія не проти включитися у геополітичне протистояння. Володимир Путін у травні 2014 року заявив: «Модель монополярного світу є помилковою... Світ є мультиполярним». Варто зазначити, що безпосереднім приводом для подібної путінської заяви були санкції,

⁴⁴ The Strategic Culture Foundation, <https://www.strategic-culture.org/> [режим доступу: 25.01.2021],

Фонд стратегической культуры, <https://www.fondsk.ru/> [режим доступу: 25.01.2021].

⁴⁵ Global Engagement Center (GEC) Special Report: August 2020. Pillars of Russia's Disinformation and Propaganda Ecosystem, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf [режим доступу: 25.01.2021].

⁴⁶ На думку науковців, термін «чума» тут не є зовсім точним, бо тут радше йшлося про епідемію кору або натуральної віспи, <https://www.livescience.com/worst-epidemics-and-pandemics-in-history.html>
<https://www.gcsp.ch/global-insights/meta-geopolitics-pandemics-case-covid-19> [режим доступу: 25.01.2021].

⁴⁷ Владимир Путин: "Распад СССР - крупнейшая геополитическая катастрофа века", ИА REGNUM, <https://regnum.ru/news/polit/444083.html> [режим доступу: 25.01.2021].

накладені на Росію у зв'язку з російською «гібридною» агресією проти України (зокрема – анексією Криму)⁴⁸.

Звичайно, Росія не розраховує в подібному протиборстві на власні цілковито обмежені економічні та фінансові ресурси (за номінальним ВВП – Росія 11-та економіка світу, цілковито співставна з економіками Італії або Південної Кореї), а на ресурси свого великого сусіда – КНР й примарні перспективи утворення «Рах Sinica» («Китайського Світу (Миру)»).

Серед чинників, які підточують очолюваний США світовий порядок, зазвичай виокремлюють: кризу ліберальної демократії; терор ісламістів-джихадистів; територіальні суперечки в Тихоокеанському регіоні (передусім між КНР та США); торговельні війни тощо. Одним з таких чинників стала коронавірусна пандемія, одним з малоприємних наслідків якої є непопулярні практики обмеження різноманітних прав і свобод людини включно зі свободами слова й міжлюдських контактів з метою виграти час у боротьбі з пандемією, протидіяти панічним настроям серед населення тощо. В арсеналі заходів протидії розповсюдження пандемії COVID-19 чільне місце посідає боротьба з «пандемічними фейками» («інфодемією»), на що звернула увагу вже в лютому 2020 року ВООЗ.

Критики західного способу життя та очолюваного США світового порядку звертають передусім увагу на те, що в боротьбі з пандемією США, Великобританія та країни ЄС демонструють наразі буцімто неадекватний рівень керівництва та суспільної згуртованості, чого не можна сказати про країни Азійсько-Тихоокеанського регіону. Відтак, робляться висновки щодо посилення геополітичних позицій Китаю, що може посприяти посиленню агресивності Росії й навіть утворенню китайсько-російського воєнно-політичного союзу.

Серед економічних чинників, які сприяють виникненню антидемократичного за своєю сутністю «Рах Sinica», називають перегляд під впливом нинішньої пандемії економічних стратегій на користь: локалізованого та маневреного виробництва; максимального спрощення складних логістичних ланцюгів для постачання ресурсів та реалізації товарів. У свою чергу, розвиток робототехніки, біоінженерії та ІТ-технологій буцімто також не сприятимуть утвердженню демократії. Таким чином, прогнозується: збільшення числа «крихких» держав на межі дефолту; звуження прав і свобод громадян; збільшення числа авторитарних лідерів на тлі остаточного утвердження влади, яка була їм надана тимчасово на період подолання наслідків пандемії та економічного спаду; занепад демократії. У свою чергу, йдеться про розквіт «шпигунського капіталізму» (англ. «Surveillance Capitalism»), заснованого на технологіях електронного стеження⁴⁹. Прототипом «шпигунського капіталізму» є китайська «соціальна кредитна система», започаткована Постановою Державної Ради КНР від 14 червня 2014 року (завершення першої черги цієї системи очікується у 2020 році).

На тлі коронавірусної «інфодемії» істотно інтенсифікували практики протидії дезінформації різноманітні соціальні мережі. Зокрема, Facebook надсилає попередження власникам «підозрілих акаунтів» або видаляє інформацію про пандемію, яка може

⁴⁸ Vladimir Putin Warns Sanctions on Russia Will Back on West, Telegraph, May 23, 2014, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/10851908/Vladimir-Putin-warns-sanctions-on-Russia-will-back-on-West.html> [режим доступу: 25.01.2021].

⁴⁹ S. Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power* 2019.

завдати неунікнених збитків психічному й фізичному здоров'ю населення даної країни. Навіть фотохостінг Pinterest обмежив публікації «пінів» щодо COVID-19, посилаючись на Правила про заборону публікації неправдивої медичної інформації.

Компанії Twitter та Facebook заблокували навіть декілька твітів та постів президента США Дональда Трампа та його родичів, виборчого штабу президента з повідомленнями щодо COVID-19, з поміткою «недостовірна інформація». В одному з подібних випадків Facebook «покарав» президента Дональда Трампа та його виборчий штаб за дописи, у який містилось сумнівне твердження, що діти «майже не вразливі» до коронавірусу. Усе це було сказано в контексті питання щодо можливості (неможливості) відкриття 1 вересня 2020 року американських шкіл на тлі пандемії коронавірусу, вельми актуального на тлі американської президентської виборчої кампанії⁵⁰.

Окрім того, для Адміністрації Дональда Трампа пандемія коронавірусу є ще й фактом геостратегічного суперництва США-КНР. Невипадково 45-ий американський президент принципово називає збудника COVID-19 *китайським вірусом*, підтримуючи по суті конспірологічну версію про штучне китайське походження даного збудника. Вельми суперечливим у цьому ж контексті є рішення Дональда Трампа вивести свою країну зі складу ВООЗ, оскільки у цієї організації ООН уклалися, з точки зору Дональда Трампа, надто гарні стосунки з КНР⁵¹.

Роль «інформаційного гейткіппера» виконував у США віце-президент Майк Пенс, який намагався контролювати зміст публічних повідомлень, у яких політичні опоненти Дональда Трампа звинувачували його Адміністрацію у невдалій кампанії протидії розповсюдженню коронавірусу, що на тлі президентської виборчої кампанії 2020 року мало неабияке значення для здобуття чинною президентською командою чергової каденції у Білому Домі.

Наприкінці 2020 року істотно активізувалися дезінформація та конспірологія, зав'язані на «вакцинальний націоналізм та регіоналізм». Зокрема, в Україні й у цілому світі обросли різноманітними «інфодемічними» інтерпретаціями проблеми закупівлі (незакупівлі) російської антивірусної вакцини «Спутник V», ставлення до американської вакцини «Pfizer» тощо. Проблему активно підігрів і підняв до статусу проблеми геополітики та геостратегії той факт, що у розвинених країнах світу в другій половині грудня 2020 року розпочалася вакцинація населення, тоді як у країнах Третього Світу (до яких, за твердженнями українських опозиціонерів, належить і Україна) така вакцинація розпочнеться у кращому разі наприкінці першого кварталу 2021 року. Отже, вимальовується виразна геополітична конспірологічна дилема: Україні реально доступна відносно дешева й нібито ефективна російська вакцина⁵², але українське політичне керівництво, перебуваючи в полоні прозахідного «зовнішнього управління», не може собі дозволити закупівлю цієї вакцини. Водночас «західні друзі» не поспішають надати Україні доступ до своїх вакцин. Принаймні, саме точку зору пропагують в російських та

⁵⁰ Див.: Facebook та Twitter покарали президента Трампа та його виборчий штаб за дописи, у яких він твердив, що діти "майже не вразливі" до коронавірусу, <https://www.bbc.com/ukrainian/news-53675456> [режим доступу: 25.01.2021].

⁵¹ Трамп разорвал отношения с ВОЗ, <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/05/29/7253806/> [режим доступу: 25.01.2021].

⁵² Російська пропаганда активно розповсюджувала на початку грудня 2020 р. дезінформацію про те, що російську вакцину «Спутник V» за домовленістю із правовласником цієї вакцини – російською Фондацією прямих інвестицій – розпочав виготовляти харківське АТ «Біолек».

українських медіа лідери парламентської «Опозиційної платформи – За життя – ОПЗЖ» (Віктор Медведчук, Вадим Рабінович та ін.).

Невипадково Президент України Володимир Зеленський, коментуючи в інтерв'ю The New York Times ймовірний прецедент несвоєчасного отримання Україною вакцини проти коронавірусної хвороби американського або європейського походження, заявив: «Я вважаю, що це питання може стати ще одним геополітичним ударом, це буде ще одна найсильніша інформаційна війна з боку Росії, й тут уже все в руках Сполучених Штатів Америки. Чому? Тому що вакцину «Спутник» сьогодні пропонують у суспільстві і в інформаційному просторі України. Російська Федерація використовує для цього телеканали, зокрема українські, які є союзниками політики Російської Федерації. Звичайно, пояснити українському суспільству, чому якщо Америка та Європа не дають тобі вакцину, ти не повинен брати її у Росії, – будь-якій людині, яка помирає, пояснити це неможливо»⁵³. Досить виразно ці та інші контраверсії української політики та геополітики в добу пандемії окреслив у виданні Rzeczpospolita Руслан Шошин⁵⁴.

На тлі пандемії COVID-19 особливого розголосу в російських та українських опозиційних медіа (зокрема тих, що підпорядковані впливам опозиційної ОПЗЖ) набула тема існування в Україні американських військових бактеріологічних лабораторій, покликана скомпрометувати як українське керівництво, так і його «західних друзів». Особливо активним у плані виготовлення та розповсюдження подібних компрометуючих матеріалів (компромату) є колишній співробітник української СБУ Василь Прозоров⁵⁵, який у чисельних інтерв'ю російським медіа стверджував, що вже в 2013 році СБУ доповідало тодішнім керівникам України про те, що діяльність в Україні підвідомчої Пентагону «Агенції США зі зменшення біологічної загрози» («The Defense Threat Reduction Agency – DTRA»)⁵⁶, суперечить прийнятій в Україні концепції біологічного захисту, «оскільки єдиний депозитарій особливо небезпечних патогенів не використовується в розвинених країнах – їх створювали на пострадянському просторі під тиском США»⁵⁷.

⁵³ Інтерв'ю Володимира Зеленського The New York Times, Президент України. Офіційне Інтернет-представництво, 19 грудня 2020 року, <https://www.president.gov.ua/news/intervyu-volodimira-zelenskogo-new-york-times-65705> [режим доступу: 25.01.2021].

⁵⁴ R. Szoszyn, *Ukraina: Zaraza z wielką polityką w tle*, „Rzeczpospolita”, 21.12.2020, <https://www.rp.pl/Koronawirus-SARS-CoV-2/312219918-Ukraina-Zaraza-z-wielka-polityka-w-tle.html> [режим доступу: 25.01.2021].

⁵⁵ Василь Прозоров репрезентує себе «українським Ассанджем», засновником мережі розслідувань «UkrLeaks». Див.: «UkrLeaks». Центр расследований Василя Прозорова, <https://ukr-leaks.com/ru> [режим доступу: 25.01.2021].

⁵⁶ Агенція зі зниження рівня оборонних загроз (DTRA) – відомство Міністерства оборони США (DoD), що є офіційною Агенцією бойової підтримки для протидії зброї масового знищення (хімічної, біологічної, радіологічної, ядерної та фугасної), мала своїм першим історичним попередником «Манхеттенський проект» (1942-1946 рр.), діяльність якого увінчалася створенням американської ядерної зброї. Відповідно до Стратегічного плану відомства на фінансові 2018-2022 роки, місія DTRA "дозволяє Міністерству оборони та уряду США готуватися до зброї масового знищення та імпровізованих загроз та боротися з нею та забезпечувати ядерне стримування". Дислокація: Форт Белвуар, штат Вірджинія.

⁵⁷ Див.: Бывший сотрудник СБУ назвал Украину полигоном биологического оружия США, Газета Ру, 16 декабря 2020 г., <https://lenta.ru/news/2020/12/16/bio/> [режим доступу: 25.01.2021].

Посольство США в Україні, не заперечуючи сам факт американської підтримки українських програм зі «зменшення біологічної загрози»⁵⁸, заперечує однак своєкорисливі наміри перетворити Україну в «полігон для випробування новітньої американської біологічної зброї». Тимчасом, однією з цілей Вашингтону, як повідомляв Василь Прозоров, було безкоштовне отримання колекції штамів вартістю близько двох мільярдів доларів. Разом з тим, на думку цього російського агента, американці нібито хочуть встановити контроль над епідеміологічною ситуацією в Україні за допомогою єдиної електронної системи, сполученої із серверами в США⁵⁹.

При цьому Василь Прозоров постійно вдосконалює свою «конспірологічну виправність». Зокрема, в інтерв'ю, які він давав російським ЗМІ в грудні 2020 року, Василь Прозоров уже концентрує увагу на можливості розробки або модернізації американцями в українських умовах нових видів біозброї селективного типу, виготовлення етноцентричної вірусної зброї, спеціально скерованої проти представників східнослов'янських етносів (росіян, білорусів і українців)⁶⁰. Такі інсинуації звичайно «списані» Василем Прозоровим із радянських заяв початку 1980-х років щодо расовоцентричності вірусу HIV/AIDS, який, мовляв, було виготовлено спеціально для винищення представників чорношкірого населення. Йдеться про дезінформаційну кампанію радянського КДБ та східнонімецької STASI, яка отримала на Заході кодове найменування «INFECTION»⁶¹.

Підсумовуючи, слід зауважити, що геополітичний вектор «ковідної інфodemії» є особливо актуальним для таких країн як сучасна Україна, що опинилася в умовах розв'язаної проти неї у 2014 році російської «гібридної агресії» на самому вістрі геополітичного протистояння. Пандемію COVID-19 російська сторона протистояння використовує у пошуках додаткових аргументів на власну користь. Чинну українську владу, яка послідовно дотримується курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, прокремлівські політики звинувачують у тому, що вона потрапила в полон прозахідного «зовнішнього управління». При цьому використовується вельми широкий спектр місінформації та дезінформації антиамериканського й антизахідного спрямування, яка вимагає реагування не тільки на рівні фактчекінгу, але й дебанкінгу, – активного розвінчування шкідливих соціальних, соціально-політичних та геополітичних міфів (наративів).

⁵⁸ Програма зі зменшення біологічної загрози, Посольство США в Україні, <https://ua.usembassy.gov/uk/embassy-uk/kyiv-uk/sections-offices-uk/defense-threat-reduction-office-uk/biological-threat-reduction-program-uk/> [режим доступу: 25.01.2021].

⁵⁹ Див.: Бывший сотрудник СБУ назвал Украину полигоном биологического оружия США, *op.cit.*

⁶⁰ Див.: Бывший сотрудник СБУ назвал Украину полигоном биологического оружия США, *op.cit.*

⁶¹ Operation INFEKTION, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_INFEKTION [режим доступу: 25.01.2021].

COVID-19 – Sputnik – Dezinformacja. Propaganda Rosji w dobie pandemii

Zagrożenia związane z pandemią w skali globalnej nie zlikwidowały problemów rywalizacji Rosji z Zachodem. Jedynie dostarczyły nowej płaszczyzny oraz narzędzi w tej konfrontacji. Problem pandemii stał się jednym z najważniejszych tematów wykorzystywanych przez propagandę Rosji celem dezinformacji społeczeństw państw trzecich, w tym także w Polsce i na Ukrainie. Zdaniem kierownika Instytutu Internetu w Oxfordzie Filipa Govarda, najwięcej dezinformacji w okresie pandemii szerzą Rosja i Chiny. Wskaźnik wynosi 92% dezinformacji w skali globalnej produkowanej przez agencje informacyjne wspierane przez rządy w/w państw. W opinii ekspertów z Instytutu im. Carnegiego w Waszyngtonie około połowa wszystkich fałszywych informacji na Twitterze dotyczących zniesienia ograniczeń pandemicznych jest rozpowszechniana przez boty z Rosji i Chin⁶³. *EUvsDisinfo* w ciągu 2020 roku odnotowała ponad 700 przypadków rosyjskiej dezinformacji w sprawach pandemii⁶⁴.

Ogólne cele rosyjskiej propagandy. Szerząc dezinformację na tematy covidowe Rosja dąży do realizacji szeregu celów ogólnych. W teoriach spiskowych pojawiły się oskarżenia wobec USA w sprawie rzekomego wyprodukowania wirusa COVID jako broni biologicznej i dostarczenia go do Chin. Eksperci dostrzegają współpracę rosyjskich i chińskich agencji szerzących fake newsy w zakresie pierwotnego źródła informacji. Celem Rosji jest podważenie jedności Zachodu, pogłębienie rozdziewięku pomiędzy USA i UE. Kolejnym celem jest poprawienie wizerunku Rosji. Na tle rzekomego kryzysu cywilizacji zachodniej Rosja jawi się jako silne państwo, posiadające swój system wartości, skutecznie zwalczające zagrożenia covidowe. I tak, pojawiły się następujące dezinformacje: „jedność i solidarność Zachodu w dobie pandemii okazała się mitem”. „Włochy pozostawiono samym sobie”. „Rosję bezpodstawnie oskarża się o wszelkie możliwe grzechy”. „Zachód prowadzi wobec Rosji wojnę informacyjną”. „Rosja skutecznie walczy z zagrożeniem i pomaga innym”⁶⁵. Pandemia została wykorzystana przez Rosję w wojnie propagandowej wobec Zachodu do pokazania zewnętrznej siły reżimu Władimira Putina. Rywalizacja o pierwszeństwo w wynalezieniu szczepionki przypominała

⁶² Walenty Baluk, prof. dr hab., Katedra Bezpieczeństwa Międzynarodowego Instytutu Nauk o Polityce i Administracji UMCS.

⁶³ *Більшість дезінформації про COVID-19 поширюють Росія та Китай – експерти*, <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3058825-bilsist-dezinformacii-pro-covid19-posiruut-rosia-ta-kitaj-eksperti.html> [odczyt: 02.01.2021].

⁶⁴ *Disinformation in 2020: Top Embarrassing Moments*, EU vs. Disinformation, <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-in-2020-top-embarrassing-moments/> [odczyt: 03.01.2021].

⁶⁵ *Пандемія фейків: як російська пропаганда використовує коронавірус*, <https://www.nasze-slowo.pl/pandemiya-fejkiv-yak-rosijska-propaganda-vykorystovuye-koronavirus/> [odczyt: 03.01.2021].

konfrontację dwóch systemów z czasów zimnej wojny. Rosyjska propaganda dążyła do przedstawienia Sputnika-V jako pierwszej oficjalnie zarejestrowanej szczepionki, natomiast niepełny cykl badań tłumaczono tym, że „Pfizer, Moderna, i AstraZeneca kierują się tą samą zasadą”. Uwiarygodnieniu powyższej tezy miała służyć przytoczona wypowiedź greckiej profesor Marii Theodoridou: „Rosja i Chiny wykazały się odwagą i podjęły ryzyko szczepień na dużą skalę szczepionką przeciwko koronawirusowi, która nie przeszła wszystkich testów”.

W globalnym wyścigu szczepionkowym rosyjska propaganda przeszła drogę od podważania wiarygodności szczepionek zachodnich koncernów do lansowania kooperacji w zakresie ich wspólnej produkcji. Rosyjska propaganda łączy ogólne i szczegółowe cele o czym dobitnie świadczy materiał prasowy w Sputnik Polska pt. *Niemcy i Rosja wspólnie wyprodukują szczepionki?*. Świąteczno-noworoczną rozmowę Władimira Putina i Angeli Merkel wykorzystano do narzucenia światu narracji o współpracy Rosji i Niemiec w walce z pandemią oraz w zakresie uregulowania „wewnętrznoukraińskiego” konfliktu na Donbasie. Poza kadrem propagandy pozostał fakt, że Moskwie przede wszystkim zależało na ociepleniu relacji z Berlinem po otruciu Aleksego Nawalnego oraz kłopotach z dobudową gazociągu „Nord Stream II”.

Szczegółowe cele rosyjskiej propagandy. Powyższe zadania dotyczą realizacji interesów Rosji w poszczególnych państwach, w tym za pośrednictwem manipulacji i szerzenia dezinformacji w Polsce i na Ukrainie. Wstępna analiza zostanie przedstawiona na podstawie materiałów dotyczących szczepień covidowych umieszczanych na stronach SPUTNIK-a i RT (Russia Today)⁶⁶.

W „Sputnik-Polska” ukazała się publikacja pt. *Ukraińcy będą się szczepić rosyjską szczepionką Sputnik – V?* Narracja artykułu jest prosta. Prezydent i minister zdrowia Ukrainy czekają na szczepionkę z UE, podczas gdy rosyjska szczepionka już została zarejestrowana przez MZ Rosji, a trzecia faza badań klinicznych trwa na Białorusi w Zjednoczonych Emiratach Arabskich i Wenezueli. Zamówienia na rosyjską szczepionkę złożyło już ponad 50 państw i będzie ona produkowana w wielu państwach (Brazylia, Chiny i in.). Tylko Zachód i władze Ukrainy mają niczym nieuzasadnione wątpliwości. Przekaz propagandowy wzmacniały też inne materiały pt. *Prezydent Argentyny podziękował Putinowi za dostawę szczepionki bądź Niemcy dostrzegli przewagę rosyjskiej szczepionki na koronawirusa*. Ponadto pojawiał się cały szereg materiałów, że Sputnik-V dociera do Serbii i na Węgry, a rozmowy są prowadzone z Turcją, RPA, Malezją i innymi państwami. W powyższej narracji propagandowej zauważono nawet, że Ukraińska Izba Lekarska bierze w obronę rosyjskiego Sputnika-V, a decyzję władz Ukrainy nazwano absurdalną. Według tych narracji, opozycyjny polityk Wiktor Medwedczuk już przetestował szczepionkę na sobie. Zatem Rosja pierwsza wynalazła szczepionkę i jest ona skuteczna i potrzebna. Kolejny komunikat głosi, że w Moskwie rozpoczęły się masowe szczepienia przeciwko wirusowi, rosyjska szczepionka jest pierwszym na świecie zarejestrowanym lekiem na wirusa oraz na polecenie Władimira Putina Rosja się szczepi. Między wierszami należy czytać sugestie, zgodnie z którą, podczas gdy w Polsce szczepienia są planowane na połowę

⁶⁶ Zob. „SPUTNIK”, <https://pl.sputniknews.com/> oraz RT, <https://russian.rt.com/>

stycznia, to w Rosji proces szczepień już odbywa się na masową skalę (2 mln szczepionek). Opisując rosyjską szczepionkę skupiano się na oddziaływaniu społecznym. Natomiast przy komunikatach na temat innych szczepionek roztrząsano wątpliwości natury medycznej. I tak, w opozycji do szczepionki na SARS-CoV-2, opracowanej przez firmy Pfizer i BioNTech i dopuszczonej do użytku w Wielkiej Brytanii i Bahrajnie, ale przeznaczonej dla dorosłych i młodzieży od 16. roku życia, twierdzono, że rosyjska szczepionka jest całkowicie bezpieczną i wykazującą wysoką skuteczność u osób starszych.

Kiedy Moskwa się szczepi przeciwko wirusowi w trakcie dobrze zorganizowanego procesu, a Rosja zaszczepi 2 mln obywateli, ponieważ tyle szczepionek wyprodukowano, Zachód popadł w tarapaty. „Pfizer zgłasza problemy z produkcją szczepionek przeciwko COVID-19”. Amerykański koncern Pfizer planuje wyprodukowanie tylko połowy planowanych dawek szczepionek z powodu problemów z łańcuchem dostaw. Ze 100 mln planowanych zostanie wyprodukowanych jedynie 50 mln szczepionek. Celem uwiarygodnienia przekazu powołano się na stację Fox News.

Sputnik-Polska nie pozostawił bez uwagi dokumentu Komisji Europejskiej pt. *Planu działania na rzecz demokracji*, w którym UE oskarża Rosję i Chiny o szerzenie dezinformacji. Autor stwierdza, że w dokumencie nie przedstawiono żadnych dowodów, a władze w Moskwie i Pekinie odrzucają powyższe oskarżenia jako bezpodstawne. Przytoczono wypowiedź Siergieja Ławrowa, który stwierdził, że Unia Europejska nie przedstawiła żadnego dowodu i coraz częściej Zachód wymyśla jakieś oskarżenia rzekomego zagrożenia ze strony Rosji.

Sputnik wprowadza narrację, że problematyka pandemii wyparła informacje związane z rosyjską agresją na Ukrainę, którą redakcja nazywa kwestią ukraińską. W materiale pt. *2020: Ukraina na marginesie* autor pisze o roszczeniach Kijowa wobec Krymu oraz konflikcie na Donbasie. Ponadto krytykuje władze ukraińskie za podjęcie decyzji o wstrzymaniu dostaw wody do anektowanego Krymu, oskarżając Kijów o spowodowanie katastrofy humanitarnej. W tym kontekście na próżno szukać nawet wzmianki o tym, że obowiązek utrzymania terenów okupowanych spoczywa na Moskwie, która złamała prawo międzynarodowe anektując półwysep i w dalszym ciągu łamie prawo humanitarne na Donbasie. Autor materiału Mateusz Piskorski używa zwykłego wybiegu rosyjskiej propagandy, kiedy „złodziej najgłośniej krzyczy: łapać złodzieja”. Zatem winę za stan spraw na Krymie i Donbasie nie ponosi agresor – Rosja, a jest ona przekładana na barki Ukrainy oraz Polski, wspierającej swojego sąsiada. Ponadto inicjatywę powołania Trójkąta Lubelskiego autor ocenia jako antyrosyjską i nastawioną niemalże wyłącznie na destabilizację Białorusi. Interesującym jest to, że działania Rosji na Ukrainie w oczach autora za takowe nie uchodzą. Jest to typowe ujęcie rosyjskiej propagandy o rzekomej obronie „świata rosyjskiego” przed ingerencją Zachodu i traktowanie tego obszaru jako wyłącznej strefy wpływu.

Z kolei RT skoncentrowała uwagę odbiorców na kwestii wykorzystania na Ukrainie szczepionki chińskiej firmy Sinovac Biotech zamiast rosyjskiego Sputnika-V. Kampanię informacyjną rozpoczyna oświadczenie prorosyjskiego polityka ukraińskiego Wiktora Medwedczuka o wniosku do ministerstwa ochrony zdrowia w sprawie rejestracji Sputnika-V,

w którym podkreślono, że „odmowa rejestracji leku będzie świadectwem przestępstwa władzy wobec obywateli posiadających prawo do obrony przed COVID-em”. W innym materiale po raz kolejny polityk, a nie zainteresowana firma „Biolek”, wskazuje na korzyści płynące ze współpracy z Rosją w zakresie dostaw na Ukrainę nie tylko szczepionek, lecz także surowca dla wspólnej produkcji leku. Odmowa rejestracji rosyjskiego Sputnika-V spotkała się znowu z ostrą reakcją Wiktora Medwedczuka, który oskarżył władzę o brak kompetencji i nieuprawnioną rezygnację z inwestycji i wysokich technologii. Powyższa narracja została poparta wypowiedzią dyrektora Rosyjskiego Funduszu Inwestycji Bezpośrednich oraz przewodniczącego Narodowej Izby Medycznej Ukrainy, który stwierdził, że żadna z istniejących szczepionek nie przeszła w pełni wymaganych trzech faz badań. Zatem „pretensje” strony ukraińskiej do rosyjskiej szczepionki są bezzasadne. W tym aspekcie widać wyraźne działania Rosji skierowane na „promowanie” rosyjskiego produktu, stosowanie którego podobnie jak w okresie zimnej wojny będzie określało strefę rosyjskich wpływów. Ponadto Rosja stara się zmienić swój negatywny obraz agresora, a po trzecie wspiera działalność prorosyjskich sił na Ukrainie oraz w innych państwach regionu.

Rosja zdaje sobie sprawę, że „promocja” Sputnika-V w Polsce mija się z celem, dlatego w grudniu 2020 r. RT umieściła materiał poświęcony geopolityce pt. *Geograficzny fatalizm...*. W materiale odwołując się do wypowiedzi Jarosława Gowina i Stanisława Żaryna, eksponujących, zdaniem redakcji, rzekome zagrożenie ze strony Rosji przedstawiono z wykorzystaniem metody „odwracania kota ogonem” problem militaryzacji Polski. Deklarowana przez Warszawę polityka powstrzymania Rosji jest wymysłem Amerykanów, zainteresowanych podporządkowaniem Polski, państw bałtyckich i Ukrainy, traktowanych w kategoriach „mięsa armatniego” w rywalizacji z Moskwą. Szerzenie rusofobii jest zatem dziełem USA i nacjonalistycznych władz Polski, odbudowujących tradycje Jagiellonów. Wielkie Księstwo Litewskie nazwano alternatywnym wobec Moskwy pseudohistorycznym projektem mającym zintegrować narody słowiańskie.

Wnioski. Dezinformacja i propaganda Rosji w dobie pandemii była nastawiona na realizację szeregu zadań ogólnych i szczegółowych. Do pierwszej kategorii zadań eksperci zaliczają poprawienie wizerunku Rosji na arenie międzynarodowej, skutecznie pomagającej innym zwalczać pandemię oraz stosowanie spiskowych teorii dla dyskredytacji i osłabienia jedności Zachodu. Szczegółowe cele działań Rosji dotyczą realizacji jej interesów w poszczególnych państwach. Na przykładzie Polski, będącej częścią struktur zachodnich oraz Ukrainy, która dąży do integracji europejskiej i euroatlantyckiej widać różnice w oddziaływaniu rosyjskiej propagandy i dezinformacji. Narracja polskojęzycznych materiałów w SPUTNIK-u na temat szczepień covidowych pokazuje, że rosyjska propaganda dąży do utrwalenia przekazu o Ukrainie jako strefie „świata rosyjskiego”. Jedynie Rosja będzie w stanie zaprowadzić tam ład i porządek, uratować ten kraj przed pandemią i nacjonalizmem. Podobny ton narracji można zaobserwować na rosyjskojęzycznej stronie RT w kontekście rosyjskiej szczepionki oraz polskiego fatalizmu geopolitycznego.

Reakcja mediów rosyjskich na powołanie Trójkąta Lubelskiego

W dniu 28 lipca 2020 roku w Lublinie trzech ministrowie spraw zagranicznych – Jacek Czaputowicz (Polska), Dmytro Kułeba (Ukraina) i Linas Linkevičius (Litwa) – powołali do życia nową organizację pt. Trójkąt Lubelski, która ma na celu pogłębianie współpracy trójstronnej w zakresie bezpieczeństwa, stosunków gospodarczych i społecznych oraz wspieranie Ukrainy w odzyskaniu integralności terytorialnej i aspiracjach euroatlantyckich⁶⁸.

Ta nowa inicjatywa regionalna była szeroko komentowana przez media rosyjskie. Według danych firmy Medialogia, która opracowała automatyczny system monitoringu i analizy środków masowego przekazu, do Top-10 najbardziej popularnych internetowych źródeł informacji w Rosji w listopadzie 2020 roku (ostatnie dane) należały m.in. portale RBC.ru, Russian.rt.com, Gazeta.ru, Kommersant, kanały telewizyjne Россия-24, Россия-1 oraz Первый канал⁶⁹. Wobec powyższego rosyjską recepcję powołania Trójkąta Lubelskiego najlepiej oddają materiały zamieszczone na stronach z listy najbardziej popularnych w Rosji źródeł informacji.

„Nowy polski ekspansjonizm”

Na stronie Russian.rt.com w dniu 29 lipca 2020 roku ukazał się artykuł pt. *Geometria polityczna: po co Polska, Ukraina i Litwa stworzyły „Trójkąt Lubelski”*?⁷⁰, w którym inicjatywa powołania Trójkąta Lubelskiego przedstawiona została jako plan Warszawy na zjednoczenie byłych terytoriów Rzeczypospolitej pod swoim zwierzchnictwem. Ukraina znalazła się według tej narracji medialnej w strefie interesów Polski, jednakże, zdaniem autorów, o partnerstwie nie może być mowy. W artykule zostały zreferowane deklaracje założycieli, jak np. poparcie dla wejścia Ukrainy do NATO, nieuznanie aneksji Krymu, jednocześnie przytoczone zostały opinie ekspertów, podważających lub wątpiących w powodzenie i skuteczność tych aspiracji. Wyrażono wątpliwość co do wymiernego wsparcia ze strony Warszawy i Wilna dla przyjęcia Ukrainy do NATO, gdyż wysiłki Ukrainy „z pewnością napotkają wielki sprzeciw ze strony Niemiec”⁷¹. Nadzieje Kijowa na poparcie Warszawy i Wilna skomentowano jako daremne z uwagi na to, że ani Polska, ani Litwa nie mają decydującego głosu w Sojuszu Północnoatlantyckim. Zacytowano wypowiedzi ministrów spraw zagranicznych trzech krajów

⁶⁷ Nadia Gergało-Dąbek, adiunkt w Centrum Europy Wschodniej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, członek Zespołu Badań Propagandy i Dezinformacji przy Instytucie Nauk o Polityce i Administracji Wydziału Politologii i Dziennikarstwa UMCS.

⁶⁸ Zob. Ł. Lewkowicz, *Trójkąt Lubelski – nowy format współpracy regionalnej w Europie Środkowej*, „Komentarze Instytutu Nauk o Polityce i Administracji UMCS”, №1 (1/2020), <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2020/1210/133518-komentarze-inopia-nr-1-lewkowicz-4-1.pdf> [odczyt: 20.01.2021].

⁶⁹ ТОП-10 СМИ – ноябрь 2020, <https://www.mlg.ru/ratings/media/federal/> [odczyt: 20.01.2021].

⁷⁰ Политическая геометрия: зачем Польша, Украина и Литва создали «Люблинский треугольник», RT, 29 июля 2020, <https://russian.rt.com/world/article/768624-ukraina-polsha-litva-partnyorstvo> [odczyt: 20.01.2021].

⁷¹ Ibidem.

założycielskich o znaczeniu tej inicjatywy, m.in. nawiązanie do zawarcia Unii Lubelskiej sprzed 451 laty, na mocy której powstało państwo federacyjne – Rzeczpospolita Obojga Narodów. Jednocześnie w rysie historycznym odsyłającym do tego wydarzenia podkreślono, że szlachta litewska nie bez powodu obawiała się, że zostanie zepchnięta na drugi plan, niemniej jednak nie miała wyjścia i zmuszona była do zawarcia unii w obawie przed porażką w wojnie inflanckiej. Przypomniano również o inicjatywie Józefa Piłsudskiego dotyczącej zjednoczenia się szeregu państw „pod skrzydłami Polski” po Pierwszej Wojnie Światowej. Koncepcja ta zakładała utworzenie państwa konfederacyjnego obejmującego Polskę, Ukrainę, Białoruś, Litwę, Łotwę, Estonię, Mołdawię, Węgry, Rumunię, Jugosławię, Czechosłowację i ewentualnie Finlandię. W publikacji podkreślono, że inteligencja polska powróciła do pomysłu zjednoczenia państw wokół Polski u zmięch ZSRR i jako jednego z ideologów tej koncepcji wymieniono prof. Jerzego Kłoczowskiego broniącego tezy o istnieniu szczególnej wspólnoty środkowoeuropejskiej składającej się z ludności współczesnych Polski, Białorusi, Litwy i Ukrainy. Zaznaczono przy tym, powołując się na profesora Kłoczowskiego, że Aleksander Kwaśniewski uczynił ideę Rzeczypospolitej kluczowym punktem odniesienia swojej polityki.

We wspomnianym artykule inicjatywa powołania Trójkąta Lubelskiego określona została mianem „polskiego renesansu” i „nowego polskiego ekspansjonizmu”, celem którego wydanie uznało przede wszystkim Ukrainę, gdyż część jej terytorium należała kiedyś do Polski. Wspomniano, że interesy Polski rozciągają się również na Białoruś. W publikacji zwrócono uwagę na aktywność Polski pod kątem inicjatyw współpracy regionalnej, przykładem której wskazano Trójmorze – projekt łączący 12 państw mających dostęp do trzech mórz (Bałtyku, Adriatyku i Morza Czarnego). Jednakże zaznaczono, że Ukraina dostała odmowę w przyłączeniu do tej inicjatywy, gdyż nie jest ona członkiem UE.

W materiale przytoczono opinię jednego z ekspertów – Borisa Meżujewa, według którego Polska dokonuje aktualizacji pamięci historycznej, aby stworzyć własne centrum wpływów politycznych będące przeciwwagą dla Rosji. Ukrainie, według niego, w polskich projektach politycznych „zgotowana jest drugorzędna rola”⁷², natomiast z Litwą sytuacja jest inna ze względu na jej własne ambicje geokulturowe. Inny ekspert, Aleksiej Muchin, stwierdził, że każdemu państwu w tym trójkącie przyświecają inne cele:

- Polska traktuje Ukrainę jako „danie” mające zaspokoić jej apetyty terytorialne;
- Litwa dąży do wzmocnienia swoich pozycji jako amerykańskiego sojusznika i szuka partnerów, którzy pomogą jej pozostać w orbicie wpływów USA;
- Ukraina usiłuje przylgnąć do członków UE, żeby móc mówić o perspektywie akcesji.

Trójkąt Lubelski – „antyrosyjski sojusz” i „klub rusofobów”

Temat Trójkąta Lubelskiego został poruszony również w popularnym programie prokremlowskiego dziennikarza Władimira Sołowjowa⁷³ pt. „Вечер с Владимиром Соловьёвым” na kanale telewizyjnym Россия-1 w dniu 16 sierpnia 2020 roku⁷⁴. Jewgienij Kopat’ko, socjolog pochodzenia ukraińskiego i bardzo częsty gość tego programu⁷⁵, który w

⁷² Ibidem.

⁷³ Władimir Sołowjow znajduje się na czwartym miejscu wśród najczęściej cytowanych dziennikarzy rosyjskich w roku 2020 (*ТОП-30 самых цитируемых журналистов – 2020 год*, <https://www.mlg.ru/ratings/media/journalists/8010/> [odczyt: 20.01.2021]).

⁷⁴ Program obejrzano 2 337 200 osób, udział w rynku – 14,4% (zob. https://mediascope.net/data/?FILTER_TYPE=tv)

⁷⁵ Zob.: <https://www.etvnet.com/encyclopedia/d/person/kopatko/> [odczyt: 20.01.2021].

2017 roku otrzymał obywatelstwo rosyjskie⁷⁶, uznał nowopowstałą na obrzeżach Rosji organizację za taką, która pogłębi strefę destabilizacji. Jego zdaniem, błędem byłoby niedocenianie roli tego przedsięwzięcia ze względu na bardzo duże zasoby ludzkie (populacja trzech krajów stanowi łącznie ok. 1/3 ludności Federacji Rosyjskiej), ekonomiczne i polityczne⁷⁷. Według niego, nie ma wątpliwości, że inicjatywa ta została skierowana przeciwko Rosji. W programie uznano, że Trójkąt Lubelski zagraża jednoci terytorialnej Białorusi⁷⁸.

W innym popularnym programie telewizyjnym – „60 minut”⁷⁹ – na kanale Россия-24 prowadząca Olga Skabejewa, która w rankingu najczęściej cytowanych w 2020 roku dziennikarzy rosyjskich zajęła 10. miejsce⁸⁰, nazwała organizację Trójkąt Lubelski „oficjalnie antyrosyjskim sojuszem”⁸¹. Z kolei zaproszeni do programu eksperci określili Trójkąt Lubelski jako odrodzenie się Rzeczypospolitej Obojga Narodów i „klub rusofobów”⁸².

Na stronie popularnej agencji informacyjnej REGNUM⁸³ w dniu 28 lipca 2020 roku ukazał się krótki materiał o powołaniu Trójkąta Lubelskiego⁸⁴, w którym zacytowano ministra spraw zagranicznych Ukrainy Dmytra Kułebę, przedstawiającego cele przedsięwzięcia oraz podziękowania dla Polski i Litwy za wsparcie euroatlantyckich aspiracji Ukrainy. Wspomniano również, że wcześniej Kułeba zaprosił Polskę do udziału w platformie międzynarodowej w sprawie deokupacji Krymu, przy czym kluczowe wyrazy wzięto w cudzysłów: „platforma międzynarodowa”, „deokupacja” i „proces” zwrotu Krymu Ukrainie tym samym sugerując, że nie należy tego traktować poważnie.

Pod tym krótkim tekstem została umieszczona dodatkowa informacja zatytułowana „Historia zagadnienia” opisująca sytuację na Ukrainie. Z umieszczonej tam informacji wynika, że życie wewnątrz Ukrainy wyznacza konfrontacja grup oligarchicznych, a „[p]roces przekazywania władzy między nimi może przebiegać zarówno pod pozorem demokratycznych wyborów, jak i zbrojnych «ludowych» rewolucji, w których aktywnie wykorzystywane są formacje nacjonalistyczne”⁸⁵. Podkreślono, że Ukraina często bywa przedmiotem międzynarodowych sprzeczności, czego przykładem, według wydania, była ostatnia kolorowa rewolucja jesienią 2013 roku. Stosunki z Rosją określone zostały jako „niezwykle niestabilne, balansując[e] od braterskiej miłości ze wspólną historią po agresywny nacjonalizm wobec Moskwy”⁸⁶.

⁷⁶ Путин предоставил гражданство РФ украинскому социологу Евгению Копатько, <https://tass.ru/obschestvo/4214317> [odczyt: 20.01.2021].

⁷⁷ „Люблинский треугольник” угрожает целостности Белоруссии (Эфир от 16.08.2020). Вечер с Владимиром Соловьевым, <https://www.vesti.ru/video/2214138> [odczyt: 20.01.2021].

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ Widownia w tym okresie wyniosła 2 138 500 osób, udział w rynku – 13,4% (zob. Рейтинги, Mediascope, https://mediascope.net/data/?FILTER_TYPE=tv [odczyt: 20.01.2021]).

⁸⁰ ТОП-30 самых цитируемых журналистов – 2020 год, <https://www.mlg.ru/ratings/media/journalists/8010/> [odczyt: 20.01.2021].

⁸¹ Украина заманивает Белоруссию в антироссийский союз, 60 минут от 03.08.20, <https://www.youtube.com/watch?v=Lw6hOmu7pgA> [odczyt: 20.01.2021].

⁸² Tamże.

⁸³ Portal informacyjny Regnum.ru dziennie odwiedza ponad 1 milion odbiorców, a miesięcznie ponad 31 mln. Zob.: Статистика посещаемости regnum.ru, <https://pr-cy.ru/site-statistics/?domain=regnum.ru> [odczyt: 20.01.2021].

⁸⁴ Украина, Польша и Литва создали «Люблинский треугольник» — Кулеба, 28.07.2020, <https://regnum.ru/news/polit/3021789.html> [odczyt: 20.01.2021].

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

Znajdujące się na trzecim miejscu w rankingu wspomnianego wcześniej ośrodka Medialogia⁸⁷ wydanie Gazeta.ru w dniu 29 lipca 2020 roku opublikowało artykuł autorstwa Aleksieja Giazewa pt. *Polska geometria: w Lublinie odradza się Rzeczpospolita Obojga Narodów*⁸⁸. Zdaniem autora, Trójkąt Lubelski ze swej natury ma ewidentną antyrosyjską orientację, a do pełnego odrodzenia Rzeczypospolitej Obojga Narodów brakuje w nim tylko Białorusi. Prace nad włączeniem do tej inicjatywy Białorusi, w ocenie Giazewa, będą jednym z kluczowych kierunków polityki zagranicznej członków tej nowopowstałej inicjatywy. W artykule zacytowano słowa ministrów spraw zagranicznych Kułeby i Czaputowicza o wspólnym sprzeciwie wobec budowy gazociągu rosyjskiego Nord Stream-2, gdyż „członkowie Trójkąta Lubelskiego postrzegają projekt jako «zagrożenie dla bezpieczeństwa energetycznego całej Europy», dlatego zrobią wszystko, aby «zapobiec jego realizacji»”⁸⁹. Autor wywnioskował, że idea utworzenia bufora na zachodnich rubieżach Rosji została w końcu sformalizowana.

W powyższym artykule powołanie Trójkąta Lubelskiego przedstawione zostało jako spuścizna głównej polskiej koncepcji geopolitycznej Międzymorza – federacji pod przewodnictwem Warszawy, której pomysłodawcą był Józef Piłsudski. Ponadto autor przytoczył fragment znanego artykułu Juliusza Mieroszewskiego *Rosyjski „kompleks Polski” i obszar ULB* o marzeniach wielu Polaków dotyczących polskiego Lwowa, Wilna, Mińska i Kijowa oraz o tym, że alternatywą dla imperializmu rosyjskiego może być tylko imperializm polski.

Kolejnym etapem realizacji koncepcji Międzymorza i powstaniem nowej Rzeczypospolitej, według autora, było zaproszenie Białorusi do Trójkąta Lubelskiego. Zważywszy na to, jakie działania podejmowała Białoruś w polityce zagranicznej w ostatnich latach, m.in. wznowienie relacji ze Stanami Zjednoczonymi na poziomie ambasadorów, autorowi perspektywa włączenia Białorusi do tej inicjatywy nie wydała się iluzoryczną. Za alternatywę dla Trójkąta Lubelskiego uznano pogłębioną integrację z Rosją, jednakże wśród kandydatów [artykuł pojawił się jeszcze przed wyborami na Białorusi] autor nie zobaczył nikogo, kto by poparł tę ideę. Swoją wywód oparł on na tym, że zgodnie z oficjalną narracją historyczną tego kraju, „Białoruś jest spadkobiercą państwa polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, jednego z głównych rywali historycznych księstwa moskiewskiego”⁹⁰.

Gazeta Kommersant, drugi na liście najpopularniejszych dzienników w Rosji, uznał, że Polskę, Ukrainę i Litwę połączyła kwestia rosyjska⁹¹. Wydanie zacytowało wypowiedź Jacka Czaputowicza dla PAP o tym, że celem Trójkąta Lubelskiego ma być nie tylko skuteczna współpraca, lecz „rewizja zasad regulujących stosunki z Rosją” oraz przeciwdziałanie budowie gazociągu rosyjskiego Nord Stream-2. W materiale opublikowanym w gazecie zwrócono uwagę, że aż trzy akapity tekstu deklaracji o powołaniu nowej organizacji poświęcone zostały agresji rosyjskiej na Ukrainie, przy czym zwrot ten ujęto w cudzysłów. Kolejną kwestią, którą zajmą się członkowie Trójkąta Lubelskiego, może być walka z dezinformacją rosyjską. W artykule zaznaczono, że „klub” ten jest otwarty i do czworokąta brakuje mu tylko Białorusi.

⁸⁷ Zob. dane monitoringu popularności mediów rosyjskich na portalu Medialogia: *ТОП-10 СМИ – ноябрь 2020*, <https://www.mlg.ru/ratings/media/federal/> [odczyt: 20.01.2021].

⁸⁸ *Польская геометрия: в Люблине возрождается Речь Посполитая*, 29.07.2020, https://www.gazeta.ru/politics/2020/07/29_a_13169611.shtml [odczyt: 20.01.2021].

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ *Украину, Литву и Польшу сплотил российский вопрос*, <https://www.kommersant.ru/doc/4434709> [odczyt: 20.01.2021].

Wnioski: Wiodące media rosyjskie przedstawiły nową inicjatywę regionalną jako dążenie Polski do odrodzenia historycznej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, rozszerzenie swojej strefy wpływów i podporządkowanie sobie przede wszystkim Ukrainy. W żadnym z materiałów Ukraina nie została potraktowana jako równoprawny członek tej organizacji, lecz jako pozbawiony podmiotowości i podporządkowany Polsce kraj. Najmniej uwagi poświęcono roli Litwy w Trójkącie Lubelskim, natomiast główna uwaga skupiona została na Polsce, a jej udział w tej inicjatywie określono jako dążenie do nowej federalizacji. We wszystkich materiałach podkreślano antyrosyjski charakter tej organizacji. Zwrócono uwagę na to, że członkowie będą działać na rzecz włączenia do Trójkąta Lubelskiego Białorusi. Agresja rosyjska i okupacja Krymu zostały przedstawione w cudzysłowie, to jest jako coś, co nie znalazło potwierdzenia w faktach.